

כתב סתר כתיבתו מעיקרא – 1116

לאן הגענו ? המגלה כתב סתר בשבת חייב (שופך דיו על גבי ה'כתב' של העפצים ומתגלות האותיות) וי"א שאיסורו מדרבנן. וגילוי באמצעות חוס, כתב הפמ"ג שאיסורו מדרבנן. ויש לעיין מה דין הכתיבה הראשונית שנעשית ב"סתר" האם חייב עליו ? האם יש הבדל בין כתב סתר שמעיקרא נראה "ונעלם" לבין כתב סתר שמעיקרא לא ראו דבר ? (כותב במשכן)

גיטין דף יט:

אמר שמואל: נתן לה נייר חלק ואמר לה ה"ז גיטין - מגורשת, חיישין שמא במי מילין כתבו... כי קאמר שמואל - דבדקין ליה במיא דנרא, אי פליט - פליט, ואי לא פליט - לאו כלום הוא. וכי פליט מאי הוי? השתא הוא דפליט! שמואל נמי חיישין קאמר (=חיישין שמא בשעת המסירה עדיין לא נבלעו לגמרי).

רש"י

שמואל במי מילין כתבוהו - ונבלעו ואמרן לעיל כתבו במי טריא ואפצא כשר... כי אמר שמואל - נמי שמגורשת לא בסתמא אלא בדקינא ליה לנייר. במיא דנרא - צבע שקורין פוייל"י ומעבירים מי הצבע עליו ופולט אותיות שבלע ונראות. השתא הוא דפלט - **וכשהיו בלועות לא היה כתב**. חיישין - שמא לא נבלעו יפה ואם מת אסורה לכהן וחולצת ולא מתייבמת דספק גרושה היא. מה הכוונה שלא נבלעו יפה ? האם מעיקרא נראו לאחר מכן נבלעו ? האם "כשהיו בלועות לא היה כתב" זו אמירה מציאותית או הלכתי. ? האם בשעה שהיו גלויות קודם הבליעה היו נחשבות כתב ? האם יש הבדל בין דין גט ולבין הלכות שבת ?

תוס' גיטין דף יט: ד"ה "טעמא דאיכא"

ונייר חלק דקאמר שמואל לא בשעת נתינה ראו שהוא נייר חלק דא"כ אפילו היה ודאי כתוב במי מילין אינו גט כיון דבשעת נתינה כבר נבלעו האותיות כדאמר בסמוך כי פליט מאי הוי השתא הוא דפליט אלא שעה אחת אחר נתינה כשיעור שהאותיות יכולות להבלע ראו שהיה נייר חלק
מה היא המציאות מעיקרא נראה ונבלע או לא נראה כלום ? האם יש זמן בו הוא גט ללא פקפוק ?

שעורי הרב (סולובייצ'יק) מסכת גיטין דף יט: / אותיות שעומדת להיבלע

ועכ"פ חזינן ממה שחשש שמואל לשמא לא נבלעו האותיות יפה שכל זמן שהאותיות לא נבלעו הגט כשר. וקשה, הא יש לכתב זה ליפסל משום שאינו עומד להתקיים דהא סופו להבלע. וצריך לומר דמהני מה שיכול להפליטו שיהיה נקרא כתב המתקיים, ואף שאח"כ יופקע הלשמה מהגט והגט יפסל לא איכפת לן בזה, דלא בעינן לשמה מתקיים אלא כתב מתקיים. אך אפשרות של פליטה אינה מועלת להכשיר את הגט בזמן שהכתב נבלע. שאין אפשרות זו מועלת אלא להחשיב הכתב לכתב המתקיים, ולא לחדש כתב במקום שאינו שם.

לבוש אבן העזר סימן קלה סעיף ד' / כתב שאינו ניכר

נתן לה נייר חלק ואמר לה הרי זה גיטין, חיישין שמא כתבו במי מילין ונבלעו בו האותיות ולא נראו, והרי זה ספק מגורשת עד שיבדקו את הנייר במי נירין, ואז אם היה בו שום כתב יפלטו האותיות והיו ניכרים מה שכתוב בו, ואם יבדקוהו ותפלוט הכתיבה ויראו שכתוב בו גט, עדיין נשארה בחזקת ספק מגורשת, דמספקא לן שמא כיון שלא היו נראין האותיות בשעת נתינה אף על פי שהיו בלועים בתוכו אינו גט, שהתורה אמרה וכתב לה ונתן בידה, משמע שתהיה הכתיבה ניכרת בשעת נתינה, או שמא כתיבה בעלמא הקפידה התורה והרי הוא כתוב ועומד אף ע"פ שאינו ניכר, והרי זה ספק מגורשת, אלא שאם יבדקו ולא תפלוט הכתיבה אין כאן חשש גירושין כלל ואפילו ריח הגט אין בו.

בית שמואל סימן קלה ס"ק ו

ובלבוש כתב שמואל לא הקפידה התורה אם נכרת הכתב אלא הקפידה על הכתב אף ע"פ שאינו ניכר. ודוחק - ולא מצינו סברא זו

שו"ת הר צבי יורה דעה סימן רל

בענין כתב שאינו ניכר. ע"ד השאלה בכתב שאינו ניכר עכשיו ויש לו תקנה שיפליטו האותיות ויהיו נראים לעין, אי חשיב כתב גם בזמן שעדיין אינו ניכר, ואם יש במחיקת כתב כזה משום מחיקת השם.

הנה בפמ"ג (סימן שמ סוף ס"ק ג) כתב ואותן הכותבים דברי סתר בנייר עם חלב שנחלב ולא נתבשל ונבלע בנייר ואין רישומו ניכר וכשבא לחבירו נותן אותו אצל האש ושלחבת ומתחמם וניכר הכתב ההוא (עיי' בירושלמי כעין זה), אם עשה כן בשבת י"ל דחיוב חטאת ליכא, ומ"מ מדרבנן אסור דדמי לכותב בו, י"ל אפילו נייר חלק בלא משקה יש בו לחלוחית מים וכסיכתא לאתונא דמיא וח"ש אסור מן התורה אם אין בו שיעור משקין בבישול, עכ"ל הפמ"ג.

ויש לעיין בסברת הפמ"ג, דלמה פשיטא ליה דאין חיוב חטאת על העמדתו בפני השלחבת ונעשה כתב גמור ? ויש לדון דהעמדה בפני האש זהו מעשה גרמא לכתיבה, אבל מדבריו נראה דלא מחשיב זה לגרמא, שהרי אומר שאם מעמיד במקום שהיד סולדת בו אז יש בזה משום חיוב מבשל על המים הנבלעים בנייר ואפילו נייר חלק בלי שום משקה יש בו לחלוחית מים וח"ש אסור מן התורה, הרי משמע דלאו גרמא הוא ומ"ש דמשום כותב גרמא הוא ומטעם בישול לאו גרמא וחייב.

ורציתי לומר דיש מקום לחלק ביניהם דבישול תמיד הוא ע"י גרמא וכל חיוב בישול הוא על מעשה ההעמדה שע"ג האש וכאן נמי יש כאן העמדה שמביא לידי בישול, משא"כ לענין כתיבה דעצם המלאכה הוא מעשה הכתיבה בידים וכאן ליכא מעשה כתיבה אלא רק העמדה לכתיבה אבל עצם הכתיבה נעשתה מאליה.

ולכאורה י"ל דתליא במחלוקת הידועה של המג"א ואבהעו"ז בנותן חטים לרחיים של מים בשבת, דהמג"א (בסימן רנב) פסק דלא הוי אלא שבות בעלמא ומדאורייתא לא הוי מלאכה כלל כיון דממילא נטחנים, והאהעו"ז (בסימן שכח) חלק עליו ופסק דהוי אב מלאכה מקו"ח דנזקין, דהא בזורק של חבירו לרחיים וניזק חייב דהוי כזורק לתוך האש וק"ו בשבת, דאפילו בזורה ורוח מסייעתו דפטור מנזיקין חייב בשבת.

וסברת המג"א כבר ביאר יפה בעל קרבן נתנאל דאין ללמוד טחינה מאפייה דחייב אף דנגמרת מאליה משום דהעיקר תלוי האידך היה המעשה של כל מלאכה במשכן. ואפייה במשכן היינו בישול לא היה באופן אחר אלא שנתבשלו הסממנים ממילא ע"י האש אבל טחינה לא היתה אלא בידים עכ"ד. נמצא שלדעת המג"א, פרטי כל מלאכה ומלאכה תלוי באופני עשייתה במשכן, ואין ללמוד שאר מלאכות מאפייה דחייב אף דנגמרת מאליה, משום דהעיקר תלוי אידך היה המעשה של המלאכה במשכן, ואפייה במשכן, היינו בישול, לא היה באופן אחר אלא שנתבשלו הסממנים ממילא ע"י האש. אבל טחינה מה שהיה אותה אב מלאכה אצל משכן, כתישת הסממנים במכתשת לא היה אלא בידים. ושיטת האהעו"ז דיליף חד מחבריה דגלוי מילתא בעלמא היא, ויליף מזורה דחיובו אף דעיקר המלאכה נגמרת ע"י הרוח.

ולפי זה, לדעת המג"א שפיר כתב הפמ"ג שה"ה במעמיד ממש ע"ג האש, אף על גב דעצם העמדה על האש עשה בידים אינו חייב משום כותב, משום דמלאכת הכתיבה נעשית אח"כ מאליה והאב מלאכה של כותב במשכן הוא בכתיבה ממש בידים. ואף על גב שבנזקין כה"ג ודאי חייב, מ"מ חיובי שבת אינם דומים בזה לחיובי נזקין, ויש בדבר זה להקל ולהחמיר והעיקר תלוי כיצד היתה המלאכה נעשית במשכן שאם במשכן היתה נעשית ע"י גרמא הוא חייב, אפילו שבנזקין כגון זה הוא פטור, וכדאיתא בב"ק (דף ס) גבי זורה ורוח מסייעתו דאעפ"י דלענין נזקין פטור משום גרמא מ"מ לענין שבת חייב, וכמוש"כ הרא"ש (פה"כ): אעפ"י דלא הוי אלא גרמא בעלמא בהכי חייבה תורה כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י רוח, ולעומת זאת במלאכה כזאת שבמשכן לא היתה נגמרת אח"כ מאליה אם עשאה באופן כזה שהמלאכה נגמרת אח"כ מאליה אעפ"י שתחילת המלאכה עשה בידים הוא פטור לענין שבת אעפ"י שבנזקין כה"ג הוא חייב כמו בנידון דידן שהעמיד את הדבר ע"ג האש.

וגדולה מזו מבואר בביאור הגר"א, או"ח (סימן שיד ס"ק ד), שאפילו בזורק ממש לתוך האש אינו חייב בשאר מלאכות שהאב מלאכה שלהן במשכן הוא ע"י מעשה בידים שכתב לענין מסיקין בכלים שלמים ביום טוב ולא אסור משום סותר משום דגרמא מותר אעפ"י שלענין נזקין אין לך מוזיק בידים גדול מזה, ולכאורה זה כדברי המג"א הנ"ל שמצד איסור הבערה הרי הבערה ביום טוב מותר ולגבי האיסור סתירה שהוא סותר את הכלים הרי האב מלאכה של סתירה במשכן הוא ע"י מעשה בידים וכאן הסתירה נגמרת אח"כ מאליה והוי גרמא...

אבל באמת י"ל שדברי הפמ"ג הם אפילו לשיטת האהעו"ז ואפילו אם נאמר דהעמדה אצל האש לאו גרמא הוא אלא מעשה בידים שהוא עושה להבליט את הכתב, מ"מ דעת הפמ"ג לפוטרו משום שכתב שאינו ניכר לפי שעה לא בטל מתורת כתב כיון שיש לו תקנה שיהא נקרא ככתבו - והיא הנותנת דמכיון דלא נתבטל ממנו תורת כתב א"כ לא שייך לחייבו על ההעמדה מטעם כותב שהרי באמת גם קודם ההעמדה נמי כבר היה נחשב לכתב גמור, ולכן בהעמדה אין זה כתב חדש דהא כבר כתוב ועומד הוא, ומשום כך ציין הפמ"ג לעיין בירושלמי כעין זה, דשם מבואר דכתב שאינו ניכר אינו בטל מהיות כתב והוא בירושלמי שבת (פ"ב ה"ד) דאיתא שם, וכתב ולא השופך ארחב"א אילן בני מדינתא ערומין סגין מגין כד חד מינהון בעי משלחה מיליה מסטורין לחבריה הוא כותב במי מילין והוא דמקבל כתביא הוא שופך דיו שאין בו אלא עפץ והוא קולט מקום הכתב עשה כן בשבת מהו ר"י ורשב"ל דאמרי תרווייהו אמרין והוא שכותב דיו ע"ג דיו וסיקרא ע"ג סיקרא אבל אם כתב דיו ע"ג סיקרא וסיקרא ע"ג דיו חייב, ופירש שם הפני משה שה"ה בנידון זה הוי כמו דיו ע"ג סיקרא וחייב שתיים משום מוחק ומשום כותב.

הרי מבואר שכתב הראשון שאינו ניכר חשיב כתב, דאל"כ למה חייב אח"כ משום מוחק¹, ואעפ"י שבירושלמי שם מבואר שגם על השפיכת דיו אח"כ והוא מפליט את האותיות חייב משום כותב היינו משום ששופך אח"כ דיו והוי ככתיבה שניה כמו דיו ע"ג סיקרא משא"כ בנידון של הפמ"ג שאינו מוסיף דיו חדש אלא שע"י פעולת האש עושה את הכתב הראשון שיפלטו האותיות ואין זה כתב חדש אלא מפליט את הכתב הראשון שהוא כתוב ועומד. (ולכאורה תלוי במחלוקת שם בירושלמי – שהרי לא לכו"ע חייב משום מוחק).

אולם ברש"י גיטין (דף יט ע"ב) מבואר שכתב שאינו ניכר אעפ"י שיש לו תקנה אינו נקרא כתב. דאיתא שם: אמר שמואל נתן לה נייר חלק ואמר לה ה"ז גיטך מגורשת, חיישין שמא במי מילין כתבו. מיתביה ה"ז גיטך ונטלתו וזרקתו לים וכו', כי קאמר שמואל דבדקין ליה במיא דנרא אי פליט פליט ואי לא פליט לאו כלום הוא, וכי פליט מאי הוי השתא הוא דפליט? ופירש"י השתא הוא דפליט וכשהיו בלועות לא היה כתב.

אלא שגם לענין זה יש לחלק בין כתב שאינו ניכר שאין לו תקנה אלא ע"י הוספת חומר חדש (כההיא דגיטין בכתבו במי מילין שנפלט רק ע"י מיא דנרא שהוא צבע שמעבירים עליו וכפירש"י שם), דאז אינו משוי לכתב הראשון לכתב רק החומר שהוא מוסיף נחשב לכתב חדש, ובין הנידון של הפמ"ג שיש תקנה לפליטת האותיות של הכתב הראשון בלי הוספת כל חומר חדש אלא ע"י פעולת האש בלבד שאז פעולת האש משוי ליה לכתיבת הראשון לכתב וכתוב ועומד הוא.

ולענין שאלתו אם יש בכתב כזה משום איסור מחיקת השם, הנה נתבאר עכ"פ מכל הנ"ל שאם יש תקנה לכתב זה שיפליטו האותיות ויהיו נראים לעין מבלי הוספת כל חומר חדש י"ל שיש בזה איסור מחיקת השם. מחיקת שם שמים מ"קלטת" מה דינו לשיטתו? שיטוח החריצים של התקליט? מחיקת שם שמים מזכרון המחשב?

תחומין כ"ה, הרב ישראל רוזן, על דברי ההר צבי

אחר בקשת המחילה נלע"ד לדון בהבנתו שהירושלמי מחייב משום מוחק גם בשפיכה המיועדת לגילוי הבלוע.

א. לא מצאתי כל משמעות בירושלמי, לא בשבת ולא בגיטין, שבשפיכה חייב שתיים - משום כותב ומשום מוחק. ומה שציין לפני-משה, לא נמצא שם הסבר זה. אדרבה, הן בגיטין והן בשבת כתב בפני-משה: "חייב שתיים - דיו ע"ג סיקרא". ומה בא הפני-משה לאפוקי? ואין לומר שבה למעט סיקרא ע"ג דיו, שאין זו כתיבה רק מחיקה, כדאיתא בבבלי גיטין ע"א, - שכן ניתן להוכיח דלירושלמי גם בסיקרא ע"ג דיו חייב שתיים. על כורחך בא הפני-משה למעט 'שופך', דשם יתחייב רק משום כותב ולא משום מוחק.

ב. ובעיקר, יש להכריע כן מצד הסברא: כיצד נוכל לראות בשפיכה משום מחיקת הכתב הבלוע, והלא כל עניינה של שפיכה זו ליהפך לכתב ע"י הצטרפות לחומר הבלוע מקודם? השפיכה נועדה לחבור לכתבה הראשונה, והיכן מחיקתה?

לכן נלענ"ד שקשה מאד לראות בירושלמי זה מקור להחליט שכתבת סתר הינה מעשה כתיבה, וכתב בלוע - כתוב ועומד הוא, וחייבים על מחיקתו.

¹ ועיין מש"כ, האם מדובר גם המקרה של כתב סתרים או רק במקרה של כתב ע"ג כתב שניכר מעיקרא. ולקמן בדברי הרב רוזן.

בית יצחק תוכן העניינים יו"ד ב' לסימן ל"א

ובדין אם מותר לדבר בשבת להמכונה הנקרא פאנאגראף והוא כלי המחזקת הדיבור ימים רבים זה ודאי אסור מפני שנתהוה רושם בהשעוה הנמצאת בהמכונה הזאת והוה ככותב כמבואר בסי' ש"מ דמוחק שעוה שעל פנקס חייב וה"ה בכותב על שעוה וכן אסור להשמיע.

האם על השעוה כתובות אותיות מדוע קושר למלאכת הכותב ?

שו"ת הר צבי ט"ל הרים - כותב סימן א

בענין דבור לתוך הפאנאגראף שמכל קול הברה נעשה רושם על נייר המתגלגל שם שע"ז הוא חוזר ומשמיע הד דבור גופא לאח"ז שהאריך כתי"ר אי חייב משום כותב.

הערות : נראה שהספק הוא משום שבשעת הדבור לתוך הפאנאגראף שהוא שעת הכתיבה לא ניכר הכתב ולא ניתן לקריאה רק לאחר כך בעזרת הפאנאגראף הוא נקרא ע"י שמיעה, ולכן סמך מרן לזה ענין הקופיר פאפיר /ניר העתקה/ שהוא כעין ספק זה שבשעת המעשה ומקום הכתיבה לא ניכר אלא בשעת הקריאה בצד השני. ויעויין בהר צבי יו"ד סימן רל שהביא שם מרן ראייה מירושלמי שבת (פ"ב ה"ד).... ופי' שם הפנ"מ שה"ה בנידון זה הוה כמו דיו ע"ג סיקרא וחייב שתיים משום מוחק ומשום כותב, הרי מבואר שכתב הראשון שאינו ניכר חשיב כתב, דא"כ למה חייב אח"כ משום מוחק, ויעו"ש בהר צבי שכתב שברש"י גיטין (דף יט ע"ב) מבואר שכתב שאינו ניכר אעפ"י שיש לו תקנה אינו נקרא כתב, ויעו"ש שהביא ע"ז דברי הפמ"ג סימן שם סוף ס"ק ג. אולם נראה דגם להירושלמי יש לחלק דהתם יש תקנה שהכתב עצמו יהי' ניכר ונקרא משא"כ בני"ד גם בעזרת הפאנאגראף הכתב עצמו אינו ניכר ונקרא רק ע"י שמיעה בלבד.

הנה בזה יש להסתפק גם מצד אחר שהכתיבה נעשית ע"י הפה, וצ"ע אם בפה חשיב ככתיבה....

וכן יש להסתפק גבי פאנאגראף אי חייב משום מוחק כשמעביר ידו על הנייר כדי לפשוט הקמטין, ובזה מבטל הרשמים שלא ישמיעו קולם עוד, ולענין מחיקת השם אי שייך בזה, דבר זה כבר נשאלתי ולי היה נראה דל"ש בזה כלל ענין מחיקת השם, ובפרט כשהפאנאגראף נמסר לגויים, וע"י קטן בודאי יש להתיר, דבאמת אין בזה תמונת אותיות כלל, ואף שהרש"ס רצה להחמיר נראה דלא ידע היטב ענין הכלי הזה.

וכן יש להסתפק במה שנתחדש היום ע"י קופיר פאפיר [ניר העתקה] שהוא מניח תחת הנייר ויכול לעשות שיכתוב ע"י שרטוט והאותיות ניכרים בעמוד השני וישרטט אותיות מהופכים ונעשו מעל"ד אותיות כסדרן. וכן יש להסתפק בכותב על הזכוכית אותיות מהופכים כדי שיהיו נראים ונקראים כסדרן מעבר השני אי מחוייב מטעם כותב, אי אזלינן בתר מעשה ומקום הכתיבה או בתר קריאה אזלינן.

נראה להסביר דברי מרן ולבטאם במלים אלו : אם אנו הולכים בתר המעשה או בתר התוצאה דהתוצאה היא כתיבה תקונה ניכרת שניתנת לקריאה, ולכן סמך לזה מרן את הספק בכתב אות אחת ונרשם האות ע"י קופיר פאפיר על כמה דפין אם חייב משום שתי אותיות, שעשה פעולה של כתיבת אות אחת והתוצאה היא שתי אותיות אי אזלינן בתר הפעולה או בתר התוצאה. והגרא"פ העיר שזה תלוי בפלוגתא אי מרבה בשיעורין בשבת ע"י פעולה אחת הוה איסור תורה. ולי נראה להביא ראייה לזה משבת דף קד ע"ב : כגון שנטלו לגגו של חית ועשאו שני זיינין, עיין שם היטב, ואם כי לשון רש"י שם והספר צריך לכך כבר כתב המנ"ח במלאכת כותב דה"ה אף שלא בספר כלל רק היה כתוב ח' באיזה מקום ונטל הגג ונעשו שני זיינין הו"ל ככותב שתי אותיות וכו' וה"ה באיזה אות אחר דנעשו שתי אותיות וכו' עיין שם. והנה שם גרע יותר דלמעשה לא כתב אפילו אות אחת ומ"מ חייב משום דאזלינן בתר התוצאה, וזה לא קשה דהרי לא עשה כאן פעולה של מלאכת כתיבה כלל אלא פעולה של מחיקה, ד"ל דכיון שהתוצאה והתכלית היא כתיבה, בכלל מלאכת כתיבה היא, וכעין זה איתא ברא"ש פ"ז סי' ע דכל מוחק ע"מ לכתוב עיקר החיוב בשביל מחשבת הכתיבה היא.

עוד יש להסתפק בקופיר פאפיר הני"ל שיכול לכתוב כמה דפין בבת אחת אם כתב אות אחת נרשם האות על כמה דפין אם חייב כמו כותב שתי אותיות, ואם משרטט על הנייר בלי דיו ועופרת, ובמקומו של שרטוט לא ניכר צורת אות כלל רק על הנייר השני אי זה הוה כתיבה כלאחר יד ואת"ל דזה הוה כלא"י, אי מצרפינן שתי אותיות של שני עמודים ד"ל דבכה"ג לא הוה כלא"י, דהא כותב כדרכו וכשרוצה לכתוב על שני עמודים הוה זה כדרכו וצ"ע בכ"ז.

שו"ת יביע אומר חלק ד - אורח חיים סימן מו

(ד) וגדולה מזו נ"ל ברור שמותר ג"כ להקליט לתחילה בחוה"מ במכונת הטייפ רקורדר הני"ל, ואין בזה שום סרך איסור כלל, והן אמת כי הגאון ר' יצחק שמלקיס בשו"ת בית יצחק... משא"כ הראשון (-במעשה של הירושלמי) אין כל ספק שהוא פטור. אלא דמ"מ לתתלה אין לעשות כן, וכמבואר (בסי' שמ ס"ד) שיש לזהר מלכתוב במשקין באצבעו על השלחן. (כיון שרישומן ניכר לפי שעה. א"ר שם ס"ק יא). אבל בני"ד שאין היכר כלל י"ל שאף בשבת אין איסור להמננן או להמדבר ליד המכונה הני"ל (אם היתה ערוכה מערב שבת). ומ"מ יש לחוש להבערה, שע"י הבל פיו מוסיף ומגביר זרם האור החשמלי שבמכונה...